

УДК 94(430):[(477):303.446.2./4]"18/1939"

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2024-27-3>

Потульницький В.А.

<https://orcid.org/0000-0003-0318-7424>

ОБРАЗ НІМЕЧЧИНИ ТА НІМЦІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ДУМЦІ З КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ ДО ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

По-перше, в статті подано бачення двох основних відмінних національних наративів, які існували в українській історичній думці з кінця ХІХ ст. до початку Другої світової війни. Тут синтезуючим чином представлено найбільш важливі праці, що дають уяву про питання різноманітного ставлення українських науковців до історії взаємин між українською та німецькою націями. По-друге, автор фокусує увагу на питанні відмінності між загальними теоретичними доктринами в українській історичній думці і визначає протилежні судження істориків щодо Німеччини та німців. По-третє, аналіз, здійснений у статті, надає підстави зрозуміти особливості ролі та місця Німеччини та німців в контексті появи України в європейському тогочасному дискурсі. Відповідно, історики народницького напрямку наслідували загальний зразок східноєвропейської національної історіографії, яка беззастережно прийняла національну парадигму. Вони вірили, що Німеччина може мати зацікавленість у сепарації України від Росії. Історики консервативного напрямку підтримували ідею побудови династичної гетьманської держави, побудованої на основі втілення моделі Британської парламентарної монархії. Тим не менше, українські консерватори знаходили за можливе висунути кандидатом у монархи України не лише гетьмана, який би представляв місцеві українські еліти, але й представника німецьких Гогенцоллернів, включно із сином імператора Вільгельма – принцом Йоахімом, серед інших кандидатур.

Здійснений у статті авторський аналіз з проблеми виведення образу Німеччини і німців представниками двох відмінних історіографічних напрямів української науки наприкінці ХІХ - у першій половині ХХ ст. дає можливість зрозуміти витоки і зміст ставлень різних груп українських інтелектуалів до Німеччини у сучасній українській державі.

Ключові слова: Українська історична думка, образ Німеччинита німців, основні напрями історичної думки, бачення німецько-українських взаємин, національні наративи, відмінні історичні екскурси.

Одним із джерел, де українці узгляднювали Німеччину і німців, була серія українських історичних і політичних праць, написаних у 1860-1940-х рр., головним чином у 1918-1945 рр., після невдалих спроб створити українську державу в добу визвольних змагань. Базуючись на аналізі цієї спадщини українських учених у їх еволюції, автор виділяє два основних напрями в українській історичній думці того часу: народництво і консерватизм, або народницький і державницький напрями [1].

Образ Німеччини і німців в українській історичній думці викликає інтерес як через необхідність вивчення історичного досвіду української інтелектуальної історії, так і з огляду на розвиток сучасного українського націотворення, оскільки низка викладених нижче концепцій досі не втратила своєї

актуальності. Вивчення ставлення до Німеччини в українській історичній думці може виявити деякі нові площини для порівняльного аналізу і майбутніх досліджень. Тому, виокремлюючи образ Німеччини і німців в українській історичній думці, спробуємо відповісти насамперед на такі питання: 1) якою була відмінність між баченням Німеччини і німців представниками двох різних напрямів української історичної думки? 2) чи дійсно існувала відмінність між загальними доктринами в українській історичній думці і ставленням науковців до Німеччини та німців? 3) чи існувала ідея орієнтації на Німеччину як вирішальний чинник для постання української незалежної держави, і якщо існувала, то серед представників якого напрямку? 4) якою мірою німецька тема вплинула на формування національних, територіальних і державотворчих концепцій українських вчених? 5) чи існувала в українській історичній науці ідея спроможності українців самим стати державною нацією без західної, особливо німецької допомоги?

Погляди на Німеччину і німців нами досліджуються в контексті загального методологічного авторського підходу до української історичної думки, який дає можливість зосередити увагу на різних трактуваннях трьох факторів: концепції нації, ролі національної території і баченні держави. З огляду на відсутність одностайності щодо трактування ролі Німеччини і німців в українській історії серед представників різних груп інтелектуалів, автор вибірково аналізуватиме погляди двох чільних репрезентантів кожного напрямку на німецьку проблему.

I. Народницький напрям

Починаючи з 1840-х і до кінця 1920-х рр. в українській історичній думці майже цілковито домінував народницький напрям. Учені – представники цього напрямку – у своїх працях основну увагу приділяли аналізу подій, пов'язаних з життям народних мас, головним чином селянських, і з особливим інтересом і симпатією змальовували народні бунти, повстання, революції. Народницька концепція в українській історичній думці, починаючи з 1840 р. була альтернативою старшій, малоросійській концепції, що виникла як реакція на інкорпорацію Катериною II Гетьманату. Народники свідомо протиставляли народ і еліту, оскільки були переконані, що все, що піднімається над народом, є паразитичним, морально занепалим і навіть неукраїнським, ігнорували проблеми елітного шляху державного будівництва України [1, s. 13-30]. Засновником народницького напрямку в українській історичній думці вважається професор Харківського і Київського університетів Микола Костомаров (1817-1885), хоча найбільш виразно народницька ідеологія була викладена у працях професора Київського університету Володимира Антоновича (1834-1908) і професора Львівського університету Михайла Грушевського (1866-1934). Вони порівнювали український народ з «Самсоном, який розірве ланцюги рабства» та уніфікували всіх українців лише на свій, народницько-соціалістичний лад, відмовляючи членам еліти, насамперед дворянської, навіть у праві називатись українцями.

В. Антонович у своїх працях згадує про історичні зв'язки, які були встановлені між українцями і німцями ще з часів середньовіччя. Він зазначає, що ще велика київська княгиня Ольга відправляла дипломатичне посольство до німецького імператора Оттона I [2, с. 587]. Не забуває вчений в цьому контексті і про німецьких мандрівників XVI ст., які відвідували Київ і писали про нього. Зокрема, вчений наводить дані, що «німецькі подорожники (Герберштейн, Гейденштейн та ін.), описують руїни, що захаращують нагірну частину Києва і висловлюють жаль про занепад величі цього колись вельми славного і відомого міста», «від якого залишилися лише сліди церков та вилюднених монастирів та будівель» [2, с. 535, 571].

Відзначає Антонович і досить позитивний вплив, який мало для українського народу поширення німецької культури на його землі в епоху пізнього середньовіччя. Становлення українського міщанства, його світогляду як мешканців полкових та сотенних міст, вчений пов'язує з поширенням магдебурзького права. Саме надання права на самоврядування, як підкреслює Антонович, мало на меті загальмувати розклад і занепад міст. «Час надання магдебургії був часом занепаду обшинного ладу в кожній області. І надання містам згаданого привілею мало на меті запобігти остаточному придушенню міського стану військовим, не допустити знищення і закабалення першого внаслідок тиску старостинської влади—представниці другого» [3, с. 165]. Як підкреслює науковець, магдебурзьке право відновлювало уже значною мірою втрачені права і привілеї міщан, бо період його введення співпадає з періодом занепаду обшинного ладу в кожній галузі [4, с. 26, 49]. Позитивно оцінюючи ідею місцевого самоврядування, згадує Антонович і досить демократичне, на його думку, правління в українських землях саксонського курфюрста Августа II, який відзначався «віротерпимістю і повагою до свободи совісті своїх підданих» [2, с. 478]. Науковець вказує і на цивілізаційну місію гетьмана Івана Мазепи на українських землях, який дбав про нове покоління української аристократії. Для досягнення цього завдання саме під впливом гетьмана старшина посилає своїх синів на навчання до закордонних, насамперед, німецьких університетів та з цією ж метою Мазепа закликає до себе на службу чужоземних дворян [5, с. 157].

В. Антонович стверджує, що українському народові органічно притаманна бездержавність. Вчений зазначає, що майже завжди кордони держави не співпадають з кордонами національності та поділяє сучасні йому держави на три основні типи: а) на території однієї національності виникло декілька держав (напр., Пруссія, Баварія, Саксонія, Вюртемберг та інші дрібні німецькі держави; Англія, США, Сербія, Чорногорія); б) у межах держави немає окремої, однойменної з нею національності, а лише група різних національностей, пов'язаних між собою спільною державною владою (Австрія, Швейцарія); в) є національності, що не утворюють окремої держави, але входять до складу однієї або декількох держав, заснованих іншими національностями

(бездержавні національності). До третього типу, за Антоновичем, належить українська народність, яка в середині XVII ст., будучи позбавлена державницького інстинкту, добровільно відхилила утворення власної держави та увійшла без завоювання і боротьби до складу Росії [2, с. 157-158]. Саме тому для українців, як бездержавної національності, німецький приклад державотворення не підходить, оскільки «німецький народ розпадався на 38, тепер на дві [держави – В.П.], а все ж вони не згубили національної єдності» [5, с. 209]. В українському ж випадку можна говорити лише про етнографічну національність, оскільки мова йде про відродження не державної нації, а саме етнографічної. Полягає ж це відродження, на думку Антоновича в тому, що «кожна етнографічна одиниця вимагає, щоб їй дали право на існування власної культури, щоб у державному законодавстві забезпечено їй усі права та потреби» [5, с. 209].

Даючи власні дефініції термінам «національність», «нація» та «держава», Антонович писав наступне: «про те, що визначає слово національність є дві діаметрально протилежні теорії. Перша теорія найбільш прищепляється у людей, що живуть в централістичній державі, теорія французько-російська, після якої народність – це те, що складає державу. Це державно-національна теорія. Друга теорія, якої держаться переважно німецькі, англійські, італійські вчені, – так звана етнографічна. Вона обстоює за тим, що всяка група людей, яка складає один тип, творить одну націю. Таким чином, по цій теорії національність виробляється самою природою, а не державою» [5, с. 208]. Ці ідеї Антоновича перегукуються з думками співробітника французької Енциклопедії Марі-Жана Кондорсе (1743-1794), а також романтика Августіна Т'єррі (1795-1856). Останній ще у 1820 р. писав, що «дійсна історія – це не історія держави, а народу», та визначав французьку націю як породження «боротьби між різноманітними народними племенами («расами») і утвореними ними класами» [6, с. 314]. Відповідним чином Антонович дає дефініцію і держави: «Держава виникає не наслідком сил природи: вона продукт людського ума, що склався згідно з вимогами історичного життя; це союз, в який вступили люди одної або багатьох національностей з ціллю забезпечити зовнішню безпеку, внутрішній добробут» [7, с. 282].

Антонович як позитивіст та еволюціоніст вірив в поступ західноєвропейського типу, базою якого була секулярна просвіта та цивілізація. Він дуже яскраво ілюструє важливість цієї проблеми на прикладі найяскравішого моменту з історії української козаччини – Хмельниччини, коли «історичні обставини сприяли [Україні – В.П.] найліпше, однак ж увести в життя провідну ідею українського народу не довелося, бо на те не стало культурного розвитку, переконань та витривалості. Недостача цивілізації визначається тут у двох напрямках: у першій бачимо, що особистий егоїзм бере перевагу над громадською справою, – егоїзм той виявився пильнуванням старшини зробитися шляхтою, силкуванням урядників захопити чужі землі,

повернути козаків на посполитих та обернути в кріпаків... А з другого боку, нестача цивілізації не давала конкретними виразами висловити народні бажання. Бачимо, що тогочасна суспільність не вміє скодифікувати своєнародного звичаєвого права, до якого козацтво вдавалося в потребі, тим-то суспільство і мусило звертатися знов до правничого чужого і ворожого кодексу, до Статуту Литовського, що затверджував становий, шляхетський лад, який, властиво і викликав боротьбу [з Польщею – *В.П.*]. Отже, і бачимо, що велика внутрішня дисципліна потрібна для того, щоб демократичний принцип довести до діла. Трагічна розв'язка історії України викликана тим, що український народ ніколи не міг виробити ані ґрунтовної цивілізації, ані міцної власної дисципліни; бо ті, що ставали на чолі його та бралися піклуватися народною долею, мали у собі вельми недостатній запас культури» [5, с. 20-21]. Стверджуючи, що кожна нація виробляє свою провідну ідею, Антонович такою для української нації є принцип широкого демократизму, який, тим не менше не привів до власної державності ані за часів Запорозької Січі, ані за часів Хмельниччини [7, с. 283].

Інший чільний представник народницького напрямку Михайло Грушевський, досліджуючи взаємовідносини українського народу з сусідами, доводить наявність певної духовної єдності, що завжди, на його думку, існувала між українським етнічним елементом і західноєвропейським життям. Він вважав, що за складом характеру, своїми історичними зв'язками український народ належить до західноєвропейського або просто європейського кола, хоча й визнає, що надзвичайно сильні впливи мали на історію і культуру українців ті народи, які проживали на схід від України, зокрема російський. При цьому український етнос Грушевський розглядає як спільність перш за все в історико-політичному плані, приділяючи значно менше уваги питанням етнологічним і народно-психологічним. Саме поняття «народність» цікавить видатного історика як певна національна форма і тому сама українська народність у нього нерідко асоціюється з поняттям національності. «Я хочу лише нагадати, – пише Грушевський, – що навіть приймаючи національність за нижчу форму, треба мати на увазі і забезпечення для всіх народностей, котрі входять до складу держави, свободи самовизначення з національної точки зору» [8, с. 71-72]. Національність, на думку Грушевського, має бути основою для політичного, економічного і культурного розвитку.

З поняттям «народ» у Грушевського безпосередньо пов'язане розуміння поняття «державна». Як народник та соціаліст він вважав, що політична державна влада є сама по собі швидше кінцевим злом, ніж позитивним фактором для формування громадського та суспільного життя, де в центрі уваги повинні бути права одиниці як складової частини маси. Виступаючи за автономію, що базувалася на етнічному принципі, Грушевський був переконаний, що політичні інституції повинні спиратися на принципи автономізму та федералізму [9, с. 116-130].

В діяхронному плані визначаючи етапи української державності, які мали місце протягом історії (Київська Руська держава з продовженням у Галичі у XII-XIV ст., держава Богдана Хмельницького у XVII ст. та Українська Центральна Рада 1917 р.), Грушевський визнавав вагу держави як чинника, що формував пасивну народну масу. Саме держава наклала народів свій політично-державний, культурний, економічний та юридичний устрій. Якщо ці устрої виростили «на ґрунті народнім» і «відповідали потребам народним», то вони сприймалися за своє, якщо ні – то народні маси повставали проти таких устроїв [10, с. 149].

Вчений дає психологічну характеристику українському народові. Він виділяє серед притаманних йому рис почуття власної гідності та поваги до гідності чужої, любов до певних зовнішніх форм, що традиційно встановлювалися, так званих «законних речей» (етикет, добрі манери, любов до чистоти, порядку, краси життя і т.д.). Ці риси, на думку Грушевського, наближають українця до західноєвропейської культури – в дечому до германців, з їх солідністю, діловитістю, любов'ю до комфорту, порядку, чистоти; в дечому до романської культури – тягою до форми, елегантності, бажанням внести у все красу, висвітлити нею кожен сферу життя, взагалі світлим і ясним, радісним поглядом на життя [11, с. 20].

Для того, щоб його твердження не виглядали простим надуманим припущенням, вчений, як завжди, аргументує свої висновки досить суттєвим емпіричним матеріалом, конкретними фактами з історії українського народу та його культури. Він згадує, перш за все, про традиційні зв'язки України з німецькою та кельтською культурами Подунав'я ще в доісторичні часи, масовий приплив скандинавського елемента в період формування Київської держави та в часи її розквіту – в епоху Ярослава Мудрого, надзвичайно широкі династичні зв'язки з німецькими князівствами та іншими державами, що перебували в сфері німецької культури. В XII-XIII ст., підкреслює Грушевський, «зносини з німецькими землями набули ще більшого значення» [11, с. 13].

Особливо помітно, на думку Грушевського, німецькі впливи спостерігались у Галицько-Волинській державі, яка, на відміну від Наддніпрянської України, «повністю ввійшла в коло західноєвропейського життя». Торкаючись питання про великі західноєвропейські, зокрема німецькі колонії на землях Західної України, науковець зазначає, що центр Галичини – Львів з кінця XIV ст. стає типово німецьким містом і залишається таким протягом XV і навіть частини XVI ст., будучи водночас головним культурним осередком України [11, с. 14]. Аналізуючи подальші культурні зв'язки України з Заходом, вчений зауважує, що вона підтримувала безпосередні відносини в першу чергу з Німеччиною, а також з Італією, пройшла епохи Ренесансу та Реформації, жила одним життям з Заходом, позичала в нього зразки для своєї культури. Це знаходило свій вияв в архітектурі, мистецтві, культурі Галичини. Він, зокрема, зазначає, що один з

найбільших українських поетів Іван Франко (1856-1916) «був вихованцем західноєвропейської, передусім, німецької, культури; він володів німецькою мовою, як своєю; в німецькій літературі був у себе дома» [12, с. 132]. Водночас Грушевський цілком справедливо стверджує, що німецькі впливи в Україні «не запозичувалися рабським чином», а творчо перероблялися відповідно з особливостями українського народного духу [11, с. 14].

Особливе значення в поширенні німецьких впливів на українське духовне життя вчений відводить науці. Він, зокрема, зазначає, що завдяки впливам Кенігсберзького університету, що був заснований в середині XVI ст. з метою ширити протестантські ідеї на землях Великого Князівства Литовського, до Східної України потрапила низка визначних науковців-протестантів, котрі зайняли впливові позиції в культурному і церковному житті України [13, с. 37]. Цей університет, в якому в період з кінця XVI і до кінця XVIII ст. навчалось 250 українських студентів, за словами Грушевського, був спеціально наставлений на поширення німецького протестантизму на сході і налагодження зв'язків із «греками» [14, с. 105].

Духовні та наукові зв'язки між Кенігсбергом (й узагалі Східною Пруссією) та Україною, як зазначає вчений, особливо посилились у другій половині XVII ст. Тоді освічені вихідці з Пруссії, виходячи з науково-релігійних інтересів, не лише переїздили в Україну і вливалися в лави українських культурних діячів, але й включалися до українського культурно-національного руху. Серед числа пруських емігрантів Грушевський насамперед відзначає двох діячів, які «здобули тривку пам'ять»: Інокентій Гізель (1600?-1683), довголітній печерський ігумен, та Адам Зернікав (1652-1691), визначний богослов другої половини XVII ст. [13, с. 37-38].

Не меншу увагу приділяє Грушевський впливам німецької науки та культури на одного з найвідоміших українських філософів XVIII ст. – Григорія Сковороду (1722-1794). Сковорода, за Грушевським, розвивав ідеї німецьких філософів і містиків Вайгеля, Беме і Сілезія про боротьбу в людині матерії і духу, про обов'язок людини поборювати в собі потяги матеріальні і підійматися до світу духовного через самопізнання і внутрішнє оновлення, що мають заступити місце пустої шкільної науки [14, с. 130].

Вчений взагалі вважає, що всю українську культуру XVII-XVIII ст. до кінця Гетьманщини слід пов'язати із західними впливами, головним чином німецькими, частково італійськими та французькими, що проходили як безпосередньо, так і за посередництва Польщі. Сприяли цьому процесові зв'язки економічні (жвава торгівля України з великими німецькими містами Бреслау і Данцигом, ярмарки, де зустрічались німецькі та українські купці) і культурні (велика роль німецьких університетів у справі творення української інтелігенції). «Тільки з кінця XVIII століття, – зазначає вчений, – ці зв'язки слабшають і приходять до занепаду під тиском примусової русифікації українського життя, і українське життя і культура вступають в період

російський, великоруський» [11, с. 15]. У 1918 р. Грушевський (на той час вже голова Центральної Ради) писав, що Україна може з новою силою та енергією поновити свої зв'язки із західним світом, користуватися його запасами знань, культури, суспільного інстинкту та дисципліни. Водночас він застерігав, що «нам не треба підганяти наше життя під який-небудь західноєвропейський зразок, хоч би й німецький» [11, с. 22], оскільки вважав, що звільнення від примусової російської залежності не повинно замінитися іншою залежністю, навіть і добровільною. Ось чому Грушевський рекомендує українцям, окрім Німеччини, вчитися також у США. Ці дві країни, на його думку, будуть двома добрими школами для українського народу: одна більш теоретична, друга – більш практична [11, с. 23].

В контексті вибору для України міжнародних орієнтацій провідною ідеєю вченого була ідея чорноморсько-балтійської орієнтації у складі України, Білорусії та Литви, яка буде розміщена територіально між Європою та Росією. Відзначаючи, що ці країни були союзниками України на початку їхнього історичного життя і «старими друзями у польському союзі», він звертав увагу на спільні риси історичної долі цих трьох народів, відзначав, що всі вони «прийомні діти історичної Польщі» [15, s. 51]. Переїняття Україною теоретичного досвіду Німеччини, практичного досвіду США та перспектива майбутнього федеративного державного об'єднання трьох народностей на чорноморсько-балтійських шляхах, де домінуючу роль науковець відводив українській нації, як більш численній і багатшій на господарські ресурси, була однією з найзаповітніших мрій вченого.

II. Консервативний напрям

Коли ми говоримо про консерватизм, то маємо на увазі певний стиль думання, антагоністичний буржуазному лібералізму і раціоналістичній індивідуалістичній філософії просвітництва, стиль, який з'явився як відповідь Французькій революції й індустріальній революції в Англії [16, р. 38]. В українському варіанті традиційний консерватизм, як і будь-яка феодална й аристократична ідеологія, бере свій початок з часів інкорпорації російською імператрицею Катериною II українського гетьманату в 1764 р. та ліквідації залишків української автономії в наступні десятиліття.

В українській історичній науці виникнення консервативного напрямку було викликано необхідністю обґрунтування політико-правових підстав монархічного гетьманського ладу в Україні в 1918 р. Найбільш відомими представниками українського консерватизму, які в своїх наукових працях намагалися довести необхідність саме монархічного ладу для України і обґрунтовували його правомірність, були історики В. Липинський (1882-1931), С. Томашівський (1875-1930), В. Кучабський (1895-1945).

Ідеолог українського традиційного консерватизму В'ячеслав Липинський у своїй спадщині розкриває історичні зв'язки і впливи, які існували між українцями і німцями в середньовіччі та сучасні часи, акцентує увагу на тих

моментах, де німецький досвід організації еліт, виховання консервативного світогляду міг би правити українцям за зразок. Найбільше уваги він приділяє у своєму аналізі тим спільним моментам українсько-німецької історії, де німці виступали союзниками обох українських традиційних династичних держав: Війська Запорозького на чолі з династією гетьманів Хмельницьких (1648-1663), та Української Держави 1918 р. з реставрованою владою династії гетьманів Скоропадських.

Так, Липинський взазначає, що в останні роки життя гетьман Богдан Хмельницький унезалежнив себе від Москви та Польщі шляхом створення у 1656-1657 рр. коаліції держав, куди, окрім України, входили Пруссія, Швеція, Молдавія, Волощина та Литва. Оскільки Хмельницький воював з католицькою Польщею, яка була противником козаків, як оборонців православної віри, протестантські держави, зокрема німецькі князівства, ставали союзниками гетьмана. «Звернена була ця коаліція, – пише В. Липинський, – безпосередньо проти Москви, з одного боку, і проти Польщі та Криму, з другого» [17, с. 40]. Саме тоді, зазначає вчений, були закладені міцні підвалини подальших союзницьких відносин між українськими державотворцями, з одного боку, і Бранденбурзьким курфюрстом Фрідріхом-Вільгельмом Великим, з іншого. Це знайшло свій вияв у переговорах 1668 р. між послом князя Говербеком і українськими політиками, що мали місце того року у Варшаві в справі протекторату Пруссії над Україною, у листуванні Петра Дорошенка з курфюрстом у 1671 р. з пропозицією гетьмана дати князю козацьку військову допомогу для посідання останнім польського престолу [17, с. 41-42].

За часів гетьманату Павла Скоропадського В. Липинський обіймав з 21 червня 1918 р. посаду українського посла в Австро-Угорщині та займався прискоренням процесу ратифікації останньою Берестейського договору. Водночас Липинський вважав Німеччину, як і Болгарію та Туреччину, органічними союзниками гетьманської України, з якими, на його думку, необхідно обмінятися довірчими дипломатичними грамотами. «Про виміну грамот, – пише він Д. Дорошенкові, – з Германією, Болгарією і Туреччиною – говорив я сього дня з графом Ределем, амбасадором німецьким. Він запитав про се своє правительство, а я написав цього дня до барона Штейнгеля [посол гетьмана в Німеччині – *В.П.*]. Обміняти грамоти з тими трьома державами річ дуже важна – я би прохав Вас поговорити про се з бароном Муммом [посол Німеччини в Українській державі – *В.П.*] [18, арк. 94-95].

В. Липинський ідею про органічність союзу українців і німців виводив не лише з конкретної політики, але й на основі своєї концепції про необхідність керівництва гетьманським рухом зі сторони представників української шляхти і українських хліборобів-аграріїв. Останніх він називає «природними союзниками німецьких консерваторів» [19, с. 11]. Підкреслюючи соціальну спорідненість німецьких і українських консервативних елементів – аграріїв, як основної сили, яка здатна протистояти буржуазії, Липинський наводить приклади гострої

боротьби цих двох непримиренних соціальних світів у Німеччині, а також в Англії, Франції та в Україні в останні місяці правління П. Скоропадського [19, с. 57]. Саме в Німеччині, зазначає вчений, земельна аристократія була до революції 1918 р. основною правлячою силою і стояла над буржуазією, яку ця ситуація всіляко не влаштовувала, що врешті решт й призвело до революції. «Земельна аристократія з упадком Німецької Імперії, – з сумом констатує Липинський, – ніде вже тепер не править» [19, с. 54]. Ця революція виразно позначилася і на подіях в Україні, позбавивши гетьмана і українських монархістів головного стратегічного союзника у розбудові власної династичної держави – пруських кайзерівських військ.

Тим не менше, навіть після падіння монархії у 1918 р. нова німецька республіканська держава може стати для України зразком збереження консервативних елементів в управлінні країною. Говорячи про німецьку республіку, Липинський насамперед зазначає, що історія всіх республік світу, які постають в результаті революцій проти старого монархічного ладу, показує, що втримуються якийсь час на історичній арені лише ті з них, котрі так чи інакше, при допомозі «в інших соціальних формах» відродженої старої аристократії захоплюють в свої руки старий адміністративний апарат і більшу частину армії [19, с. 34, 38].

Як зразки для формування української державотворчої еліти Липинський доволі часто наводить приклади німецьких державних діячів. Так, Бісмарк у нього – це особистість, яка «від своїх прадідів до своїх правнуків, переконань і цілі своєї не міняв, а міняв тільки засоби здійснювання своєї одної цілі, свого одного переконання» [20, арк. 111-112]. Він називає пруських юнкерів часів розквіту Німецької імперії найкращими людьми своєї нації. Німці в нього – це і зразок національної єдності, оскільки хоча «німець південний тяжче розуміє німця північного, як Малорос – Москаля, або «Русин» – Поляка – а проте творять вони одну націю» [19, с. 18, 131]. Саме німецьке курляндське і ліфляндське баронство, за Липинським, зберігшись як клас, зуміло врятувати державність балтійських республік від більшовиків [19, с. 432].

Разом з тим, міркуючи про орієнтацію України у її майбутньому державному будівництві, Липинський, на відміну від Грушевського, який вважав за необхідне відновлювати традиційні зв'язки з європейськими країнами і передусім з Німеччиною, висуває вимогу орієнтації насамперед на власні сили. «На думку одних, – пише він з цього приводу, – ми «зиркаємо на Німеччину». Інші кажуть, що ми вже «дістали від французів»... І досвід показав, що доброю орієнтацією на Україні єсть орієнтація тільки на такого закордонного союзника, який сам має велику силу, це раз, –сам потрібує для своїх цілей зорієнтованих на нього українців, це два» [19, с. 65-66]. Орієнтація на Німеччину у 1918 р. показала, що союзник бажав бачити Україну або в ролі буфера, або в ролі колонії. Як показує досвід німецько-українських відносин 1918 р., аналізує історик, «союзник [німці – В.П.] починає іноді лякатися тієї Гетьманської

України, яку він будувати допомагав, і починає одною рукою нищити те, чому він допомагав другою. Українська Гетьманська Держава, побудована на основах нашої старої національно-державної традиції, усвідомлює стихійне національне почуття сорокамільйонного народу і тому не підходить до ролі скромного українського буфера, ані до повернення України в чемну, слухняну колонію. Таким завданням, як показує досвід, більше відповідають народні і радянські республіки» [19, с. 98].

Іншою причиною, яка стоїть на заваді для українських монархістів опиратися у 1920-х рр. саме на Німеччину, полягає, на думку мислителя, у ставленні до справи відновлення української державності зі сторони німецької тогочасної наукової еліти. У своєму листі від 4 жовтня 1926 р. до редактора двотижневика «Січ» у Чикаго доктора Миколи Бодруга В. Липинський досить неохайно відгукувався про розуміння німецькими політиками й ученими, зокрема доктором Паулем Рорбахом (1869-1956), українського питання. «Німецькі сторонники «єдиної, невідомої» [Росії – В.П.] про ніяку Україну – а тим більше таку, яку ми пропагуємо [гетьманську – В.П.] – чути не хочуть. Знов же сторонники ослаблення території бувшої Росії – і тим числі і України – на Україну дивляться як на Мехіко, країну вічних бунтів і революцій. Для них Українці потрібні як руйнуюча сила і тому вони (наприклад проф. Пауль Рорбах) піддержують усіма силами Петлюрівщину» [21, с. 222].

Україна, за Липинським, не може сліпо слідувати за німецьким досвідом також внаслідок своєї відмінної від німецької історії, яку створювали різні етнічні племена. «В нашій [українській – В.П.] історії, – пише мислитель, – в протилежність до історії німецької – не було ніколи завоювання України якимось українським племенем і сотворення ним держави та нації» [22, с. 72]. Тому для такого «інтернаціонального ґрунту», як в Україні, де весь час себе взаємно побороють різні етноси, кожен зі своєю історичною правдою, життєво є необхідним пройти в новітні часи через етап має статус – монархічного ладу, з правителем, який міг би інтегрувати усі ці течії та ідеї, і якого всі народні маси мали би однаковий обов'язок шанувати та обороняти. «Ані Німці, ані Французи, ані Москалі, ані Поляки, – завершує В. Липинський своє бачення Німеччини та німців, – ...не ставали націями в дорозі демократичного плебісциту, демократичної політичної і літературної агітації і демократичних установчих зборів... Всі вони перейшли через фазу персоніфікації вродженого їм містичного ірраціонального почуття нації в образі так само містичного, так само ірраціонального по своєму походженні монархічного державного ладу» [19, с. 85-86].

Особливу роль у досягненні цілей української нації Липинський відводив гетьманській династичній державі, зразком для якої в усьому має стати англійська парламентська монархія [19, с. 42, 187, 294-295, 302]. Вбачаючи взірцем для державного будівництва монархічну Англію, історик разом з тим не відкидав і досвід інших націй, насамперед і німецький. Тому, на його думку,

«збудована на нашому непочатому і буйному «дикому полі», сильна Держава Українська має дані перейняти від старіючої Західної Європи – може так, як колись Візантія від упадаючого Риму – весь її многовіковий досвід, всі здорові зерна її великої культури і ці зерна на своєму родючому ґрунті до ще більшої височини виростити» [19, с. 468]. Вказуючи на конкретну кандидатуру династичного монарха, який би міг посісти майбутній український престол, Липинський вважав за можливе запропонувати його і представникові німецьких Гогенцоллернів, і репрезентанту австрійських Габсбургів, і навіть представникові російської династії Романових. У своєму листі до колишнього співробітника очолюваного ним посольства Української Держави у Відні Андрія Жука (1880-1968) від 25 червня 1921 р. В. Липинський нагадав своєму респонденту про плекані ними під час Першої світової війни плани добору кандидатів на українського монарха. «Пригадую Вам, – пише історик, – що тоді ці монархічні плани і ідеї були дуже виразні. Про них говорилося і на наших нарадах. Я пригадую собі три комбінації: 1) кандидатура сина Вільгельма Іоахіма (того, що оце недавно застрелився), про якого тоді ходила легенда, що він учиться української мови і т.д., 2) кандидатура одного з синів Франца-Фердинанда, які не мали права дідичити австро-угорського престолу, що дуже турбувало і вражало амбіцію їх батька, 3) врешті, можливість кандидатури на київський престол одного з Романових, на підставі перейнятих ними наших династичних традицій» [21, с. 770].

Інший представник українського консерватизму професор Степан Томашівський перебував в еміграції в Берліні з 1921 по 1925 рр., де редагував два україномовні журнали науково-популярного змісту «Українське Слово» та «Літопис». У цих часописах, а також в інших своїх публікаціях, написаних в до- та післяеміграційний період, він чимало місця відвів своїм думкам про Німеччину і німців та роздумам щодо обґрунтування їхньої колишньої та майбутньої ролі в українській історії.

Говорячи про історичні зв'язки, які склалися між обома народами в епоху середньовіччя, історик зазначає, що ці зв'язки мали місце і в Київській, і в Галицько-Володимирській періоди української історії. Він наводить думку, що фактом перебування у Майнці в 1075 р. та складенням прохання про підтримку у його посіданні Київського престолу до німецького короля Генріха IV, великий князь Ізяслав Ярославович започаткував тривалий період німецько-українських зв'язків, які продовжуються й по сьогоднішній день. «Сим способом, – пише він, – нав'язалися перші знані нам державно-правні зв'язки України з Заходом» [23, с. 53-54]. Генріх IV, як зазначає Томашівський, не лише зацікавився руськими справами, але й вирядив до Києва посольство «з домаганням, щоби князь Святослав віддав Ізяславу загарбаний велико-княжий стіл» [24, с. 129]. Прохаючи німецького імператора про сеньйорат й отримавши фіаско в своїх честолюбних планах, Ізяслав Ярославович разом з тим, на думку Томашівського, показав, що «така система [васально-сеньйорних феодальних

відносин західноєвропейського зразка – В.П.] на Русі неможлива і що з одного боку одновладство, із другого політичний та національний партикуляризм – отсе одинокі форми дальшого політичного розвитку східної Європи» [23, с. 54].

Слідом за київськими князями підтримували дружні відносини з німецьким королівством та Тевтонським орденом включно до загибелі галицької династичної середньовічної держави й галицько-волинські князі та королі. Тут піонером, на думку Томашівського, виступив сильний галицько-володимирський князь Роман Мстиславович, який порозумівся з тевтонським лицарями, а в боротьбі між Вельфами і Гогенштауфенами прийняв сторону останніх і підтримав Філіпа Швабського в його боротьбі з Оттоном IV [23, с. 88]. Відновили дружні відносини з Тевтонським орденом та заключили з ним оборонні союзи проти татар галицькі князі Лев II та Андрій та проти Польщі – Юрій II [23, с. 109-111]. В контексті свого бачення німецько-українських зв'язків Томашівський оцінює значення Галицько-Волинської держави в історії України, яка «відкриваючи західно-європейській культурі вступ на наші землі, вплинула на переображення односторонньої і виключної культури візантійської та на охорону європейського духа від такого проникнення монгольським, як се сталося в Московщині» [23, с. 112].

В епоху розвинутого середньовіччя саме Німеччина, на переконання Томашівського, демонструвала прихильникам українського консерватизму в Галичині принцип організації малих князівств, які брали участь мало не в усіх загальноєвропейських конфліктах. На його думку, «...сама Німеччина крила в собі масу запального матеріалу до політичних конфліктів, не то державного значення, а міжнародного, європейського» [25, с. 11]. На відміну від Польщі, яку характеризував аристократично-республіканський характер нації, у Німеччині велику історичну роль відіграла ідея монархічного абсолютизму, яка «пхнула західно-європейські феодальні суспільства на дорогу дальшої еволюції політичних, економічних і соціальних форм, поклала підлогу під новочасні демократичні держави і громадські організації і тому справедливо можна говорити про «революційний монархізм» взахідно-європейській історії» [25, с. 48].

Навіть у ХХ ст., в новітній українській історії, німці, на переконання Томашівського, продемонстрували українським політикам, що з ними можна і треба мати справу. Оскільки саме німці підтримали реставрацію гетьманату в Україні в 1918 р., в той час, коли «...якраз Антанта, разом із Францією, була противна українському повстанню 1918 р. [Петлюри проти Скоропадського – В.П.], й рішуче перестерігала його організаторів проти цього кроку, бажаючи заховати поки що status quo з Гетьманом і Німцями (Німеччина навіть формально зобов'язалася, умовами перемир'я, не виводити своєї армії з України)» [26, с. 44]. Наставляючи молодих українських монархістів щодо виховання себе для справи відновлення гетьманату, історик подає їй приклад звернення до німецької молоді видатного вченого Освальда Шпенглера (1880-

1936), який підкреслював, що в основі політичного світогляду має лежати готовність його втілити: «Це святий обов'язок, – цитує Томашівський з праці Шпенглера «Politische Pflichten der Deutschen Jugend», – не тільки захоплюватися завданням, але й виховуватися для нього» [26, с. 19]. Засуджуючи маси новоявлених політиків, які вважають, що збудування і діяльність держави не потребує жодної особливої підготовки, вчений зазначає, що політиканство зросло в Україні до апокаліптичних розмірів, де, порівняно з Німеччиною, у якій 40 процентів інтелігенції цікавляться політикою, в Україні цей відсоток складає мало не 99 [26, с. 56-57].

Українським монархістам слід, на думку Томашівського, орієнтуватись на Німеччину внаслідок двох обставин, які склалися, з одного боку, геополітично, а, з іншого, історіософічно. З точки зору геополітики як науки Томашівський проводить аналогії між історико-політичним значенням річок Рейну та Бугу, відповідно, у долях німецького та українського народів. Він переконаний, що захист своїх національних територій спонукає українців та німців вважати свої західні ріки свого роду національним забором і вбачати у історичних реаліях, які точилися довкола цих рік, символи національних долі. Подібність значення обох річок, за Томашівським, викликана також і особливостями європейської геополітики у ХХст.: битва під Марною 18 липня 1918 р. започаткувала перетворення Німеччини у безсилий васалітет, коли східний кордон Франції просунувся далеко за Рейн, а над Бугом відбувалася відбудова історичної Польщі [27, с. 1].

Окрім цього Томашівський в обґрунтуванні спільних інтересів обох народів звертається і до аргументів історіософії. У «Літописі», який він видавав і редагував у Берліні, С. Томашівський у чотирьох випусках публікує серію статей під назвою «Бісмарк і Україна» [28]. У цих статтях, розглядаючи проблему виникнення українського питання від початку ХІХ ст. та його зв'язок з європейською політикою, він ставить історіософське питання щодо наявності реальних можливостей створення незалежної української держави у ХІХ-ХХ ст. з точки зору міжнародної політики. Пов'язуючи справу українського державотворення з інтересами інших держав, історик зазначає наступне: «Се вже так здавна завелося, що українська справа виринала на міжнародному політичному овиді звичайно тільки тоді, коли се лежало в чужім політичнім інтересі...», а тому прагнення українського народу були лише «об'єктом чужих рахунків і змагань чи іграшкою обставин», у яких «політична зрілість України, бажання її людності не мали при сім жодного значення, або тільки декоративне» [28, с. 83]. Саме так, на думку історика, вибудовував свої плани щодо українських земель на початку ХІХ ст. Наполеон Бонапарт. Саме з такою метою наприкінці ХІХ ст. виклав німецький філософ Едуард фон Гартман (1842-1906) у праці «Rußland in Europa» за вказівкою Бісмарка ідею Київського королівства. Томашівський вважає, що Бісмарк пройшов стосовно російського, українського та польського питань певну еволюцію, як і ті «...держави і

політики, які були ворожі думкам про відбудову Польщі, ставилися неприхильно до української національної ідеї, і тільки тоді почали покидати се неприхильне становище, коли в українстві побачили завдатки на евентуального союзника... проти Польщі» [28, с. 179].

Розглядаючи основні напрями німецької політики у ставленні до Польщі, Росії та українського питання починаючи від наполеонівських планів підтримки Польщі і відкинення Росії до її колишніх кордонів з перетворенням її у стару Московщину і завершуючи аналізом русофільської політики Бісмарка, Томашівський робить висновок, що така політика визначного політичного діяча була наслідком тверезого розрахунку. У підтвердження своєї тези з цього приводу вчений робить наступний умовивід: «..Бісмарк був 1854-го року рішучим противником війни з Росією і всі плани розборів її називав дивацтвом не тому, щоб почував якусь особливу симпатію до неї, щоб заперечував національну окремішність Українців, або був їм неприхильний, – ні, він тільки розумів, і в сьому ніхто не може закинути йому помилки, що кожний конфлікт Пруссії чи Австрії з Росією необхідно мусить видвинути польське питання і потребу відбудови Польщі – речі суперечні з інтересами Пруссії. Звідси й його неохота до Австрії, що згодом веде його до думок про розбір її. Він [Бісмарк – *В.П.*] також перший доглянув історичний факт, що саме в сім 1854-ім році Австрія почала змінити свою дотогочасну політику супроти своїх Українців: на місце ранішої прихильності чи нейтральності, вона переходить до протегування Поляків у Галичині, Румунів у Буковині, Мадярів у Закарпаттю. Все те, очевидно, у зв'язку з міжнародною політичною ситуацією» [28, с. 181]. Тому, на відміну від Липинського, який орієнтується в справі українського державотворення на англійський варіант конституційної монархії, Томашівський переконаний, що найбільш надійним союзником українських монархістів внаслідок виведених ним спільних геополітичних та історіософських традицій між обома народами, мають бути насамперед німці.

Висновки

1. Простежуючи відмінності, які склалися у баченні представниками двох різних напрямів української історичної думки Німеччини і німців, необхідно зазначити, що це бачення вибудовувалося ними з залученням доволі відмінних історичних сюжетів спільних сторінок історії обох народів. Так, історики народницького напрямку, будучи апологетами соціального підходу, відзначали вельми позитивні впливи, які мало для українського народу поширення німецької культури найого землях в епоху середньовіччя. Це і широкі династичні зв'язки з німецькими князівствами, і вплив магдебурзького права на формування світогляду українського міщанства, і плекання українськими гетьманами нового покоління української аристократії під впливом німецької науки і культури.

Представники консервативного напрямку оцінювали історичні події в контексті участі української еліти в процесі українського державотворення та їх

впливу на прийняття поворотних рішень. Як і народники, відзначаючи династичні зв'язки київських і галицьких князів з німецькими королями і курфюрстами, консерватори, разом з тим, будучи апологетами елітарного підходу, досліджували династичні зв'язки між елітами обох народів і в більш пізні епохи. Так, вони відзначали роль Пруссії у створенні Б. Хмельницьким у 1656-1657 рр. коаліції держав, акцентували увагу на приязних відносинах між Хмельницьким та Дорошенком, з одного боку, і курфюрстом Фрідріхом-Вільгельмом, з іншого. Серед зразків, які можуть послужити справі плекання української державотворчої еліти, консерватори називали Бісмарка, пруських юнкерів епохи імперії, курляндське та ліфляндське баронство німецького походження.

2. Відмінність між загальними доктринами в українській історичній думці визначала і відмінне ставлення науковців до Німеччини та німців. Так, народники витоки формування українського народу як окремої етнографічно-культурної одиниці пов'язували з підтриманням безпосередніх взаємин України із Західною Європою, в першу чергу з Німеччиною, з запозиченням українським народом зразків для своєї культури у німців, які творчо перероблялися відповідно до особливостей українського народного духу. Вони визнавали, що всю українську культуру XVII-XVIII ст. необхідно пов'язати із західними впливами, головним чином німецькими.

Консерватори вважали українську національну еліту – шляхту і хліборобів-аграріїв природними союзниками німецьких консерваторів. Навіть республіканську Німеччину, яка постала у 1918 р., вони називали зразком для української еліти у справі формування і збереження консервативних елементів в управлінні державою.

3. В українській історичній думці ідея орієнтації на Німеччину, як панацея для постання окремої української держави, існувала лише для консерваторів. Народники висловлювали жаль про недостачу цивілізації в розвитку українського народу, але водночас стверджували, що для України німецький приклад державотворення, де була збережена національна єдність при територіальній роздробленості на декілька держав не підходить, оскільки в українському випадку можна говорити лише про відродження не державної нації, а лише етнографічної. Водночас вони висували ідею чорноморсько-балтійської федерації у складі України, Білорусі та Литви, яка би розміщувалась між Росією та Німеччиною та виразно б не орієнтувалась на жодну з цих великих держав.

Консерватори, висуваючи у справі побудови гетьманської держави вимогу орієнтації насамперед на власні сили, наполягали на синтезі здобутків Сходу і Заходу. Вони обстоювали ідею побудови гетьманської династичної держави за зразком англійської парламентарної монархії. Разом з тим щодо кандидатури монарха консерватори, окрім кандидатури гетьмана з представників місцевої

еліти, вважали за можливе бачити на українському престолі і представника німецьких Гогенцоллернів, зокрема сина імператора Вільгельма – Йоахіма.

4. Німецька тема досить суттєво, а подекуди визначним чином вплинула на формування історичних (національних, територіальних, державотворчих) концепцій українських вчених. Народники доводили наявність певної духовної єдності, що завжди, на їхню думку, існувала між українським етнічним елементом і німецьким культурно-освітнім життям. Україні, на переконання народників, у прагненні до федеративного державного об'єднання під своїм проводом трьох народностей (України, Білорусі та Литви) слід одночасно переймати теоретичний досвід (запас знань, культури, дисципліни) Німеччини.

Консерватори підкреслювали, що вся українська традиційна еліта – шляхта сформувалась під західноєвропейським, зокрема, німецьким впливом. Вважаючи за необхідне відновлювати традиційні зв'язки з Німеччиною, консерватори підкреслювали дві обставини, які могли би стати сприятливим фактором для плекання таких зв'язків. Це, з одного боку, геополітичне значення річок Рейну та Бугуу долях, відповідно німецького та українського народів, а, з іншого, існування тривких підвалин історіософського осмислення необхідності таких зв'язків, які виклав ще німецький філософ Е. фон Гартман за вказівкою Бісмарка, котрий пройшов певну еволюцію у своєму баченні від ігнорування української проблеми до зацікавлення нею. На основі досвіду постання у 1918 р. Гетьманської держави під німецьким протекторатом, вчені консервативного напрямку вважали Німеччину органічним союзником майбутньої монархічної України.

5. Українські народники не вірили у спроможність українців перетворитись на націю без сторонньої – німецької та американської допомоги. Вони вважали, що українці зможуть самі стати нацією і звільнитися від примусової російської залежності, якщо будуть вчитися у німців теоретичної школи, а у американців – практичної.

Українські консерватори вірили в те, що всі мешканці України зможуть еволюціонувати в державну націю, але лише в тому випадку, якщо не підуть за досвідом західних демократій республіканського типу, а пройдуть обов'язковий для всіх міцних державних націй (серед яких вони в першу чергу називають Німеччину, Францію та Велику Британію) етап монархічного державного ладу. Вони надавали перевагу вивченню всіх трьох досвідів націо- та державотворення (німецького, англійського та французького), виразно не надаючи перевагу жодному з них, а рекомендуючи еkleктичне і гармонійне поєднання кращого надбання кожного з трьох досвідів.

Список використаних джерел та літератури

1. Potul'nuc'kyj V. Das ukrainische historische Denken im 19. und 20. Jahrhundert: Konzeptionen und Periodisierung. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 1997. No. 45. H.1. S. 2-30.
2. Антонович В.Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. Київ: Либідь, 1995. 816 с.
3. Антонович В.Б. Монографії по історії Западної и Юго-Западної Росії. Київ: Типографія Е. Я. Федорова, 1885. Т. I. 351 с.
4. Антонович В. Изслѣдованіе о городахъ въ Юго-Западной Россіи по актамъ 1432-1798. Київ: въ университетской типографіи, 1870. 94 с.
5. Антонович В.Б. Про козацькі часи на Україні. Київ: Дніпро, 1991. 238 с.
6. Historikerlexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert / Hrsg. Rüdiger von Bruch und Rainer A. Müller. München: C. H. Beck, 1991. 379 s.
7. Антонович В. Твори. Київ: Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1932. Т. 1. 312 с.
8. Грушевський М. Освобожденіе Россіи и украинскій вопросъ: Статьи и замѣтки. С.-Петербургъ: Типографія т-ва «Общественная польза», 1907. 294 с.
9. Потульницький В. А. Нариси з української політології (1819-1991). Київ: Либідь, 1994. 320 с.
10. Грушевський М. Вступний виклад з давньої історії Руси, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. 1894. Т. 4. С. 140-150.
11. Грушевський М. На порозі нової України. Гадки і мрії. Київ: Друкарня Акц. Т-ва «Петро Барський у Києві», 1918. 120 с.
12. Грушевський М. Апостоли праці. *Грушевський М.С. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань, Г. Папакін, І. Гирич та ін.* Львів: Світ, 2015. Т.10. Кн. 1. С. 111-136.
13. Грушевський М. Історія української літератури. Київ: Обереги, 1995. Т.6. 708 с.
14. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. Київ: Освіта, 1992. 192 с.
15. Hrushevsky M. Ukraine, Weissrussland, Litauen. *Ukrainische Rundschau*. 1909. № 2. S.49-53.
16. Mannheim K. Essays on the Sociology of Knowledge. London: Routledge & Kegan Paul LTD, 1952. 327 p.
17. Липинський В. Україна на переломі, 1657-1659: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. Філадельфія: Східно-Європейський Дослідний Інститут ім. В. К. Липинського, 1991. 346 с.
18. Лист В. Липинського до Д. Дорошенка. 8 липня 1918 р. *ЦДАВО України*. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 94-95.
19. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму. Київ-Філадельфія: Інститут східноєвропейських досліджень НАН України, Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1995. 470 с.
20. Лист В. Липинського до О. Назарука. 10 лютого 1928 р. *ЦДАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 266. Арк. 111-112.
21. Листування В. Липинського / Редактори Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Київ: Смолоскип, 2003. Т. 1. 960 с.
22. Липинський В. Релігія та церква в історії України. Львів: Дружина, 1933. 131 с.
23. Томашівський С. Українська історія. Львів: Вчора і нині, 1919. Т. 1. 154 с.
24. Томашівський С. Історія церкви на Україні. Філадельфія: З друкарні Америки, б. р. 159 с.
25. Томашівський С. Угорщина і Польща на початку XVIII в. Львів: З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1909. 166 с.
26. Томашівський С. Під колесами історії. Нью-Йорк: Булава, 1962. 111 с.
27. Томашівський С. Рен і Буг. *Громадський вісник*. 1923. 3 січ. Ч. 2. С. 1-2.
28. Томашівський С. Бісмарк і Україна. *Літопис політики, письменства і мистецтва*. 1924. Ч. 5. С. 66-70; Ч. 6. С. 82-85; Ч. 8. С. 114-115; Ч. 12. С. 178-181.

References

1. Potul'nuc'kyj, V. (1997). Das ukrainische historische Denken im 19. und 20. Jahrhundert: Konzeptionen und Periodisierung. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 45, 1, ss. 2-30 [In German].
2. Antonovych, V.B. (1995). *Moia spovid: Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory*. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
3. Antonovych, V.B. (1885). *Monohrafiï po istorii Zapadnoj i Juho-Zapadnoj Rossii*. Kiev: Tipografija E. Ja. Fedorova. (T. 1). [In Russian].
4. Antonovich, V. (1870). *Izsledovanie o gorodah v Juho-Zapadnoj Rossii po aktam 1432-1798*. Kiev: v universitetskoj tipografii. [In Russian].
5. Antonovych, V.B. (1991). *Pro kozatski chasy na Ukraini*. Kyiv: Dnipro. [In Ukrainian].
6. Bruch, R., von & Müller R.A. (Hrsg.). (1991). *Historikerlexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. München: C. H. Beck [In German].
7. Antonovych, V. (1932). *Tvory*. Kyiv: Drukarnia Vseukrainskoï Akademii Nauk. (T. 1). [In Ukrainian].
8. Grushevskij, M. (1907). *Osvobozhdenie Rossii I ukraïnskij vopros: Stat'i i zametki*. S.-Peterburg: Tipohrafija t-va "Obshhestvennaja pol'za". [In Russian].
9. Potulnytskyi, V.A. (1994). *Narysy z ukraïnskoï politolohii (1819-1991)*. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
10. Hrushevskij, M. (1894). Vstupnyi vyklad z davnoi istorii Rusy, vyholosheny u Lvivskim universyteti 30 veresnia 1894 r. *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka*, 4, ss. 140-150. [In Ukrainian].
11. Hrushevskij, M. (1918). *Na porozi novoi Ukrainy. Hadky i mrii*. Kyiv: Drukarnia Akts. T-va "Petro Barskyi u Kyievi". [In Ukrainian].
12. Hrushevskij, M. (2015) *Apostolovi pratsi. Hrushevskij M.S. Tvory: u 50 t. / redkol.: P. Sokhan, H. Papakin, I. Hyrychtain*. Lviv: Svit. T. 10, Kn. 1, ss. 111-136. [In Ukrainian].
13. Hrushevskij, M. (1995). *Istoriia ukraïnskoï literatury*. Kyiv: Oberehy. (T. 6). [In Ukrainian].
14. Hrushevskij, M. (1992). *Z istorii relihiinoï dumky na Ukraini*. Kyiv: Osvita. [In Ukrainian].
15. Hrushevsky, M. (1909). Ukraine, Weissrussland, Litauen. *Ukrainische Rundschau*, 2, ss. 49-53. [In German].
16. Mannheim, K. (1952) *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul LTD. [In English].
17. Lypynskij, V. (1991). *Ukraina na perelomi, 1657-1659: Zamitky do istorii ukraïnskoho derzhavnogo budivnytstva v XVII-im stolitti*. Filadelfiia: Skhidno-Yevropejskyi Doslidnyi Instytut im. V. K. Lypynskoho. [In Ukrainian].
18. Lyst V. Lypynskoho do D. Doroshenka. (1918, July 8). *TsDAVO Ukrainy*. 3766. (d. 1, c. 5, p. 94-95). [In Ukrainian].
19. Lypynskij, V. (1995). *Lysty do brativ-khliborobiv: Pro ideiu i orhanizatsiiu ukraïnskoho monarkhizmu*. Kyiv-Filadelfiia: Instytut skhidnoevropejskykh doslidzhen NAN Ukrainy, Skhidnoevropejskyi doslidnyi instytut im. V.K. Lypynskoho. [In Ukrainian].
20. Lyst V. Lypynskoho do O. Nazaruka. (1928, February 10). *TsDIAL Ukrainy*. 359. (d. 1, c. 266, p. 111-112). [In Ukrainian].
21. Pelenskyi, Ya., Zalutskyi, R. & Pekenska, Kh. (Eds.). (2003). *Lystuvannia V. Lypynskoho*. Kyiv: Smoloskyp. (T. 1). [In Ukrainian].
22. Lypynskij, V. (1933). *Relihiia ta tserkva v istorii Ukrainy*. Lviv: Druzhyna. [In Ukrainian].
23. Tomashivskij, S. (1919). *Ukrainska istoriia*. Lviv: Vchora i nyini. (T. 1). [In Ukrainian].
24. Tomashivskij, S. (n. d.). *Istoriia tserkvy na Ukraini*. Filadelfiia: Z drukarni Ameryky. [In Ukrainian].
25. Tomashivskij, S. (1909). *Uhorshchyna i Polshcha na pochatku XVIII v.* Lviv: Z drukarni Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. [In Ukrainian].

26. Tomashivskiy, S. (1962). *Pid kolesamy istorii*. Niu-York: Bulava. [In Ukrainian].
27. Tomashivskiy, S. (1923, January 3). *Ren i Buh*. *Hromadskiy visnyk*, 2. [In Ukrainian].
28. Tomashivskiy, S. (1924). *Bismark i Ukraina*. *Litopys polityky, pysmenstva i mystetstva*, 5, ss. 66-70; 6, ss. 82-85; 8, ss. 114-115; 12, ss. 178-181. [In Ukrainian].

Potulnytskyi V. The Image of Germany and the Germans in Ukrainian Historical Thought from the End of the XIX Century until the Beginning of the Second World War.

First, the article gives an insight into two main contradictory national narratives, existed in Ukrainian historical thought from the end of the nineteenth century until the beginning of the Second World War and summarizes the most important works, involving on the question of the differences between quite distinct historical storylines of shared pages in the history of both nations. Second, the author focuses on the question of the differences between general theoretical doctrines in Ukrainian historical thought and defines divergent attitudes to Germany and the Germans. Third, the analysis presented above provides a basis for a complete understanding of the peculiarities of the role and place of Germany and the Germans in the framework of the appearance of Ukraine within a contested European arena. In that regard, Ukrainian historians of the populist direction followed the general pattern of East-European historiographies, which universally adopted the national paradigm. They believed that Germany could have interest in separating Ukraine from Russia. The historians of conservative direction supported the idea of building dynastic Hetman State based on the British parliamentary monarchy model. However, conservatives found it possible that not only hetman, representing local elite, could be considered as a candidate for monarch, but a representative of the German Hohenzollerns, including the Emperor Wilhelm's son Joachim among others.

The author's analysis carried out in the article on the problem of deriving the image of Germany and Germans by representatives of two distinct historiographical directions of Ukrainian science at the end of the XIX – in the first half of the XX century provides an opportunity to understand the origins and content of the attitudes of various groups of Ukrainian intellectuals towards Germany in the modern Ukrainian state.

Keywords: *Ukrainian historical thought, image of Germany and Germans, main trends of historical thought, vision of German-Ukrainian relations, national narratives, distinct historical storylines.*